

РУСЬ-УКРАЇНА

КИЇВСЬКА ДЕРЖАВА

НМТ-2025

t.me/vstupinfoUA

- **Кінець VIII – початок IX ст.** – Утворення Київського князівства
- **860 р.** – Перший похід русичів, очолюваних князем Аскольдом на Константинополь (Царгород)
- **882 р.** – Убивство князя Аскольда та захоплення князівської влади в Києві Олегом. Виникнення держави Київська Русь
- **907, 911 р.** – Походи князя Олега на Царгород
- **941, 944 р.** – Походи князя Ігоря на Візантію
- **945 р.** – Повстання деревлян і вбивство князя Ігоря
- **946 р.** – Посольство княгині Ольги до Царгорода
- **968 р.** – Перший Балканський похід князя Святослава
- **969–971 рр.** – Другий Балканський похід князя Святослава
- **988 р.** – Початок запровадження князем Володимиром християнства як державної релігії Київської Русі
- **1036 р.** – Розгром князем Ярославом Мудрим печенігів під Києвом
- **1054 р.** – Перша згадка в літописі Києво-Печерського монастиря
- **1054–1113 рр.** – Співправління трьох братів Ярославичів – Ізяслава, Святослава та Всеволода
- **1068 р.** – Повстання в Києві проти Ярославичів
- **1097 р.** – Любецький з'їзд князів
- **1113 р.** – Народне повстання в Києві
- **1113 р.** – Прийняття “Статуту” Володимира Мономаха

Розселення східнослов'янських племінних союзів. Слов'яни здавна жили племенами, час від часу об'єднуючись у значно більші спілки — племінні союзи. За літописом «Повість минулих літ» на території України мешкали **сім племінних об'єднань**:

- поляни — середня течія Дніпра;
- волиняни (дуліби, бужани) — у басейні Західного Бугу;
- древляни — у басейні Прип'яті та її правих приток;
- сіверяни — на берегах Десни та її приток;
- тиверці — між Дністром і Прутом;
- уличі — між Дністром і Дніпром;
- хорвати (білі хорвати) — у передгір'ях Карпат і Закарпатті.

Ці племінні союзи можна вважати безпосередніми предками українців, а їхню мову — праукраїнською.

Утворення Київської держави (Руси-України). Ще в додержавні часи слов'янських правителів називали князями, а їхнє оточення — воїнами-дружинниками, вони мешкали у великих племінних центрах — городищах, які поступово перетворювалися на міста. Не був винятком у цьому плані й Київ, його вважають племінним центром полян. Життя легендарного князя Кия і виникнення Києва одні

вчені відносять до V-VI, а інші — до VI—VII ст. Кий і його сучасники сповідували язичництво, тобто обожнювали сили природи. Більшість їхніх святилищ-капищ стояли просто неба, у центрі були жертovníки та масивний стовп, на якому стояв ідол — дерев'яне або кам'яне зображення божества. На капищах головними були служителі язичницьких обрядів — волхви.

Причини провідної ролі Києва в державотворенні:

- вигідне географічне розташування, зокрема на шляху «із варягів у греки»;
- зростання Києва за рахунок притоку населення з інших земель;
- можливість високого рівня соціально-економічного розвитку;
- розташування на межі розселення кількох союзів племен, наявність природних рубежів.

Назва «Русь»

Спочатку «Руссю» називали мешканців Києва, що підпорядкували собі сусідні племена. Згодом назва поширюється на південно-західні землі, тобто територію сучасної України. Походження назви остаточно не встановлене, версії: різновид слов'ян чи полян; панівна верства слов'ян; скандинавське походження; від русявого волосся більшості людей тощо. Держава з центром у Києві (раніше додержавне об'єднання полян, древлян і сіверян) в другій половині IX ст. закріпила за собою назву «Руська земля» (арабські автори називали її Куявією), що було пов'язане з діяльністю руських володарів Аскольда та Діра.

Внутрішня та зовнішня політика Аскольда:

- сприяв зростанню авторитету Києва, зміцнення його ролі серед інших слов'янських міст;
- частина істориків вважає його нащадком Кия, продовжував традиційну політику київських князів;
- підпорядкував племена древлян, частину сіверян, намагався підкорити уличів;
- здійснив кілька походів на Візантію, зокрема у 860 р. на Константинополь, що змусило імперію визнати Русь як державу, укласти перший відомий договір Русі з Візантією;
- Аскольд і частина дружини прийняли християнство.

Новгородський правитель Олег у 882 р. прийшов з військом до Києва, вбив Аскольда й почав правити, тобто відбулося об'єднання південних і північних руських земель Олегом.

Внутрішньо- та зовнішньополітична діяльність князя Олега:

- створення в державі опорних пунктів київської влади, визначення порядку стягнення данини;
- приєднання значної кількості земель (древлян, сіверян, кривичів, радимичів, словенів), у тому числі й неслов'янських (весь, меря, чудь);
- правління від імені малолітнього Ігоря, сина Рюрика, утвердження у Київській державі династії Рюриковичів;
- угода з варягами, залучення протягом тривалого часу до походів варязьких загонів;
- організація опору угорським племенам, які пройшли неподалік Києва;
- здійснення кількох походів на узбережжя Каспійського моря проти Арабського халіфату;
- два походи на Візантію 907 і 911 рр., укладення вигідних договорів з цією наймогутнішою державою того часу, міжнародне визнання Київської Русі.

Значення та наслідки діяльності князя Олега:

- об'єднання Південної та Північної Русі, що стало основою для потужної Київської держави;
- централізація Русі, перетворення Києва на визнаний серед східних слов'ян центр держави;
- зміцнення військової могутності Київської держави, активізація її зовнішньополітичної діяльності.

Діяльність князя Ігоря:

- відновлення влади над древлянами й уличами;
- утримання великої дружини, військові походи вимагали значних коштів, тому особисто збирав данину (полюддя), загинув під час її повторного збирання з древлян (945 р.);
- укладення миру з кочовиками-печенігами, які у 915 р. вперше з'явилися поблизу південних кордонів Русі;
- два походи на Візантію (941 і 944 рр.), але вони були не настільки вдалі, оскільки новий договір був не дуже вигідний для Русі;
- похід на Закавказзя, що увінчався значним успіхом.

Значення та наслідки діяльності князя Ігоря:

- продовження об'єднання слов'янських племен, розширення Київської держави;

- послідовне зміцнення центральної князівської влади.

Діяльність княгині Ольги:

- придушення повстання древлян, помста за вбитого чоловіка Ігоря;
- здійснення першої державної реформи на Русі (податкової): чітке визначення земель, з яких збиралась данина, було передбачено такі види данини: оброки, уроки, устави;
- влаштування «становищ» і княжих «погостів»;
- закріплення за княжою скарбницею земель, багатих на хутрових звірів, установа «знамень»;
- розбудова та зміцнення столиці — Києва, побудова деєрв'яної християнської церкви;
- мирне посольство на чолі з Ольгою відвідало Константинополь;
- здійснення першої спроби установити дипломатичні контакти із Західною Європою (Німеччиною).

Значення та наслідки діяльності княгині Ольги:

- об'єднання держави безпосереднім підпорядкуванням племінних князівств Києву;
- відсутність значних військових конфліктів, надання пріоритету дипломатії;
- підвищення міжнародного авторитету Київської держави.

Діяльність князя Святослава (належать вислови «Хочу на вас іти», «Не посоромимо землі Руської», «Мертві сорому не знають»):

- здійснення адміністративної реформи, посадивши своїх синів намісниками в Києві (Ярополк), Овручі (Олег), Новгороді (Володимир);
- прихильність до язичництва на відміну від матері християнки Ольги;
- повернення до складу Київської держави племінного князівства в'ятичів;
- розгром Волзької Булгарії, Хозарського каганату, поширення впливу на Північний Кавказ;
- перший Балканський похід, вимушене повернення з Болгарії, щоб захистити Київ від печенігів;
- другий Ватиканський похід, мета не досягнута, загибель від рук печенігів.

Результати діяльності: адміністративна реформа сприяла зміцненню держави, війни Святослава виснажили Русь, талант полководця не завжди доповнювався далекоглядністю.

Значення та наслідки діяльності князя Святослава:

- втрата налагоджених зв'язків із західноєвропейськими країнами;
- розгром Хозарського каганату відкрив шлях на Русь печенігам, що завдавали великої шкоди населенню;
- значна частина завойованих Святославом територій після його смерті Русь не втримала;
- часті війни виснажили Київську державу.

Князювання Володимира Великого:

- приєднання племінних князівств волинян (дулібів) і білих хорватів;
- адміністративна реформа, позбавлення влади місцевої знаті, посадниками стали сини князя;
- військова реформа, заміна найманців-варягів на дружинників-слов'ян;
- релігійна реформа, спочатку спроба реформувати язичництво, проголосивши Перуна верховним богом, запровадження християнства як державної релігії (988 р.);
- судова реформа, нове зведення законів усного звичаєвого права;
- боротьба з кочівниками-печенігами, створення величезної системи укріплень («змієві вали»);
- розбудова Києва, будівництво фортеці навколо центру міста (дитинець), зведення церков св. Василя та Богородиці (Десятинної), на яку витрачалася десята частина прибутків князя;
- початок карбування перших руських монет — златників і срібників;
- ведення боротьби з Польщею за червенські міста та на сході з Волзькою Булгарією;
- протидія спробам Візантії перетворити Київську Русь на залежну державу;
- укладення дипломатичних відносин з Польщею, Угорщиною, Чехією, обмін посольствами з Німеччиною;
- започаткування шлюбної дипломатії київських князів.

Передумови запровадження християнства як державної релігії:

- необхідність зміцнення влади київського князя, піднесення його авторитету;
- існування величезної Київської держави було несумісне з язичницьким багатобожжям;
- сусідство на заході та півдні із християнським світом, підтримання з ним торговельних відносин;

- християнами були попередники Володимира Аскольд і Ольга;
- певне поширення християнства серед населення Київської держави;
- найтісніші зовнішньополітичні контакти в Київській державі були із Візантійською імперією.

Історичне значення запровадження християнства як державної релігії:

- зміцнення влади київського князя, тісніше згуртування навколо Києва різноплеми́нних територій;
- подолання породжених місцевими язичницькими віруваннями настроїв замкнутості та відокремленості від інших територій;
- встановлення рівноправних відносин із християнськими країнами, у першу чергу з Візантією;
- поступове зменшення кількості воєнних походів як головного способу здійснення зовнішньополітичних намірів, дедалі більше зростання ваги дипломатії;
- заснування Володимиром церковної організації;
- створення в Києві першої школи, поширення освіти, що було пов'язано із прийняттям християнства. Нова віра часто здобувала собі прихильників мирно, про це свідчить той факт, що багато давніх традицій так і залишилися в побуті русичів, переплітаючись із християнськими обрядами.

Значення та наслідки діяльності князя Володимира Великого:

- завершення у цілому формування Київської держави, що об'єднала усіх східних слов'ян, але не лише їх;
- утвердження сильної князівської влади, створення потужної централізованої держави;
- зміна родоплеми́нного поділу суспільства на територіальний;
- внаслідок прийняття християнства зрівняння Київської держави з провідними державами Європи.

Після смерті Володимира чотири роки тривала боротьба за владу, в якій переміг Ярослав Мудрий (1019-1054 рр.). Князювання Ярослава Мудрого:

- відновлення централізованої держави, що послабилася під час міжусобної боротьби;
- означення території та кордонів держави, удосконалення державного апарату;

- остаточна перемога над печенігами (1036 р.), припинення їхніх нападів на Русь;
- піклування про розвиток культури: ведення літописання, виготовлення книг, виникнення шкіл, заснування першої бібліотеки при Софійському соборі;
- розбудова Києва та інших міст, побудова Софійського собору, Георгіївської та Ірининської церков, Золотих воріт з надбрамною церквою, заснування Києво-Печерського монастиря Антонієм Печерським;
- створення першого писаного зведення законів Київської держави, що одержало назву «Руська правда», що сприяло подоланню звичаїв кровної помсти;
- відвоювання у поляків всієї Червоної Русі (Червенські міста), розширення кордонів на північному заході;
- підтримання дружніх зв'язків з Візантією, за винятком 1043-1046 рр.;
- підтримання постійних дипломатичних стосунків з Німеччиною;
- подальший розвиток шлюбної дипломатії (Ярослава Мудрого називали «тестем Європи»).

Значення та наслідки діяльності князя Ярослава Мудрого:

- підтримання Київської Русі на вершині розквіту та могутності як провідної держави Європи;
- зміцнення міжнародного авторитету держави Ярослава Мудрого;
- посилення єдності та централізації Київської держави, подолання пережитків родового ладу.

Міждержавні зносини Русі-України свідчать про великий авторитет держави Ярослава Мудрого в Європі. Розквіт Київської держави припадає саме на правління Володимира Великого і його сина Ярослава Мудрого.

«Руська правда». Звід руських законів складався упродовж кількох поколінь. Найстарішу частину створено ще за часів Ярослава Мудрого. Окрему частину становлять статті, укладені його синами — «Статут Ярославичів». До «Руської правди» увійшли і статті пізніших часів.

Правління Ярославичів. Співправління трьох осіб (тріумвірат) — Ізяслава, Святослава і Всеволода:

- усунення від участі в державному житті молодших братів, а після їх смерті — привласнення володінь;

- 1068 р. їхні війська зазнали поразки на річці Альті від половців, що викликало повстання киян, які звільнили ув'язненого полоцького князя Всеслава й оголосили київським володарем. Його княжіння тривало трохи більше семи місяців. З допомогою польських військ Ізяслав 1069 р. повернувся на престол;
- у 1072 р. відбулася нарада трьох братів у Вишгороді, де була схвалена «Правда Ярославичів», що разом зі статтями Ярослава Мудрого становила «Руську правду».

Боротьба за київський стіл між Ярославичами:

- 1073 р. брати посварилися. Святослав, заручившись підтримкою Всеволода (дуумвірат), пішов на Київ, вигнав Ізяслава і став великим Київським князем. Крім Києва керував і Чернігівським князівством, а в інших містах посадив своїх синів і племінників. Підтримка культури. Через три роки він помер;
- 1076 р. на княжий стіл повернувся Ізяслав, правив при підтримці Всеволода, якому віддав Чернігів;
- позбавив влади синів Святослава, які спричинили нову хвилю усобиць;
- 1078 р. — загибель Ізяслава у битві з Олегом Святославичем;
- наступних 15 років у Києві правив Всеволод, віддав Чернігів своєму синові Володимирі, який фактично вів усі збройні конфлікти замість великого князя;
- Всеволод — дуже освічена людина, суперечки залагоджував дипломатичним шляхом.

Значення та наслідки Любецького з'їзду (снєму) князів.

Найзначнішою подією князювання Святополка (1093-1113 рр.) був з'їзд князів у Любечі в 1097 р., ініціатором якого був син Всеволода Володимир Мономах через небезпеку постійних усобиць і нападів половців:

- схвалено принцип князівської вотчини — тобто володіння, що належали батькам. Вотчинні землі (Київ, Чернігів, Переяслав) закріплювалися за певними гілками князів (Ізяславичі, Святославичі, Всеволодовичі);
- інші князі отримували володіння на правах тимчасового користування;
- рішення про припинення усобиць, які послаблювали державу.

Після Любеча князівські з'їзди скликалися регулярно. Саме на них князі обговорювали суперечливі питання, вирішували про спільну боротьбу проти половців (зокрема «хрестовий похід» князів 1111 р.), де особливо відзначився Володимир Мономах.

Князювання Володимира Мономаха та його сина Мстислава Великого в Києві:

- повсталі в 1113 р. кияни вимагали Володимира Мономаха собі за князя, після деяких вагань — згода;
- зміцнення великокнязівської влади та посиленні державної єдності Русі заходами військового та дипломатичного характеру, придушення князівських міжусобиць;
- схвалення «Уставу», що являв собою доповнення до «Руської правди», обмеження обсягів стягування лихварями відсотків за позику;
- ведення активного будівництва в Києві та інших містах, спорудження першого моста через Дніпро;
- відновлення міжнародного авторитету Київської держави, продовження шлюбної дипломатії;
- підтримка культури, «Повчання дітям» Мономаха тощо.

Після смерти Мономаха гідно правив його син Мстислав Володимирович, прозваний Великим (1125-1132 рр.). Він був останнім київським князем, чия влада можна схарактеризувати як монархічну. Після нього в Київській державі почалася доба роздробленості — посилення самостійності удільних князівств та влади удільних князів.

Боротьба з половецькою загрозою:

- рішення про спільний похід на Любецькому з'їзді («половці землю нашу розносять і раді є, що межі нами війна донині. Відтепер з'єднаймося в одне серце і обережімо Руську землю»);
- майже щорічні походи у половецькі землі об'єднаних військ князів, особливо вдалі походи Володимира Мономаха та його синів і воєвод у 1103 і 1111 рр.;
- успішні походи в степ під час правління Володимира Мономаха та Мстислава Великого;
- вирішення суперечок з половцями мирним шляхом, зокрема династичними шлюбами;
- забезпечення спокою на південних рубежах держави.

ТЕРИТОРІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ. Кінець XII ст.

Роздробленість Русі-України (Київської держави):

- розвиток феодального землеволодіння, зміцнення його вотчинної форми, посилення боярства;
- великі розміри території держави, їхній різний етнічний склад;
- розвиток і піднесення удільних земель, князівські міжусобиці;
- відсутність сталого порядку престолонаслідування тощо;
- сучасні історики роздробленість тлумачать не як розпад держави, а як зміну її устрою та форми правління. Київську Русь цих часів дослідники називають федеративною монархією. Форму правління визначають як колективний сюзеренітет: замість одного великого князя владу здійснює об'єднання найвпливовіших князів.

На українських землях сформувалося 5 князівств: Київське, Чернігівське, Переяславське, Волинське, Галицьке.

Розвиток Київського князівства:

- Київ залишався в XII—XIII ст. одним з найбільших і найбагатших європейських міст, близько 50 тис. мешканців, резиденція митрополитів, найбільш заселене князівство Київської Русі;

- значні території, вигідне розміщення, розвинене господарство (розвиток ремесла і торгівлі — через Київщину проходили Грецький, Соляний і Залозний торговельні шляхи);
- не був спадковою вотчиною якоїсь князівської лінії, за 100 років після Мстислава Великого правителі змінювалися майже 50 разів, жоден з них не мав спокійного князювання, змушений відбиватися від збройних домагань інших претендентів;
- згасання політичного авторитету Києва у першій половині XIII ст., подрібнення Київської землі на значну кількість уділів.

Розвиток Чернігівського князівства:

- Чернігів поступався розмірами лише Києву. Князі ревно дбали про розбудову міста. Значну роль у розвитку князівства відіграв Святослав Ярославич, його сини Олег і Давид та їхні нащадки — Ольговичі й Давидовичі; деяким чернігівським князям поталанило правити в Києві;
- рішенням Любецького з'їзду створено Новгород-Сіверське князівство, яке формально підпорядковувалося Чернігову, з ним пов'язана подія, що її увічнено в найвизначнішому творі давньої української літератури — поемі «Слово о полку Ігоревім»;
- у Чернігові збудовано Борисоглібський собор, П'ятницьку церкву, інші визначні споруди;
- війська князівства завзято захищали свою землю від нападів кочівників.

Розвиток Переяславського князівства:

- Переяславське князівство було порівняно невеликим. На сході та півдні його землі межували безпосередньо зі Степом. Ця земля служила щитом для Києва та інших руських територій, потребувала захисту київського князя і продовольчої допомоги;
- 20 років у Переяславі князував Володимир Мономах, прославився успішними походами проти половців;
- у розповіді про смерть переяславського князя Володимира Глібовича під 1187 р. літописець ужив назву «Україна». Це перша згадка назви «Україна» в писемних джерелах. Через два роки ця назва вжита стосовно Галицького князівства. За тих часів назва вживалася щодо Київщини, Чернігівщини та Переяславщини, тобто території сучасної України.

Розвиток Галицького князівства:

- перший правитель Галицької землі Ростислав мав трьох синів, які отримали у володіння Перемишль, Звенигород і Теробовль. Об'єднати їх вдалося Володимиркові, який 1141 р. переніс свою резиденцію до Галича. Ще успішнішим було правління його сина Ярослава Осмомисла (1152-1187 рр.):
- розширення кордонів Галицького князівства аж до гирла Дністра;
- боротьба з нападами половців, укладення союзницьких угод з Польщею й Угорщиною, підтримання дружніх стосунків з імператором Священної Римської імперії Фрідріхом I Барбаросою, угода з Візантією;
- боротьба зі спробами бояр втручатися в державні справи, зміцнення князівської влади;
- здобуття значного авторитету на Русі, «підпер гори Угорські своїми військами», «зачинив ворота Дунаю».

Розвиток Волинського князівства:

- найважливішими вважалися Володимирська та Луцька землі;
- удільних князів в окремі роки мали ряд інших міст (Белз, Берестя, Дорогичин, Червень та інші);
- певний час на Волині тривали усобиці. Край їм поклав князь Роман Мстиславич, який на володимирському столі проводив об'єднувачу політику.

Розвиток суспільно-політичного та господарського життя Київської держави (Русі-України). Найбільшу владу в Київській Русі та Галицько-Волинській державі мали князі. З усіх князів київський князь мав найбільшу владу, йому корилася решта князів. Такі відносини називають васалітетом, а форму державного правління — монархією. Згодом влада київського князя зменшилася, розвивалося феодальне землеволодіння, держава набирала федеративного характеру, де князівства мали чималі права. Такий політичний устрій визначають як монархо-федеративний.

При князях існували дорадчі органи, у яких більшість становили бояри, їх називають боярські (князівські) ради. Великі повноваження мали князівські з'їзди (снеми), де вирішувалися питання захисту від кочовиків, упорядкування законодавства, розподіл земель між князями, розв'язання земельних суперечок тощо. Ще одним видом повноважних зібрань були віча — збори всієї громади для вирішення найважливіших питань її життя.

Якщо політичний устрій визначає розподіл влади, то соціальний окреслює стосунки між усіма членами суспільства. Соціальні стани — певні суспільні групи

населення із закріпленими за ними тогочасним законом правами й обов'язками, зі своїми нормами поведінки, звичаями тощо. Стани ніби споруджують уявну соціальну піраміду. На її верхівці в руському суспільстві були князі. Князем у руських землях міг бути лише представник роду Рюриковичів. Тільки син князя міг бути князем.

Становище представників різних соціальних станів. Панівні привілейовані стани:

- бояри, які формувалися з місцевої родоплемінної знаті, а також із впливових дружинників;
- дружинники — професійні вояки, обіймали певні державні посади;
- духівництво, зокрема після прийняття християнства.

Середину суспільної піраміди посідали міська заможна верхівка, а також купці та ремісники.

Усі інші стани перебували на нижніх щаблях соціальної піраміди:

- смерди (їх найбільше) — особисто вільні селяни, мали власну землю і господарство, платили князеві данину;
- закупи — тимчасово залежні селяни, які працювали «за купу» (позику) в господарстві землевласника;
- рядовичі — тимчасово залежні селяни, різновид закупів, коли залежність закріплювалася у ряді — договорі;
- наймити, працювали в умовах наймання, залишаючись особисто вільними;
- челядь, працювала на землевласника, була невільною, її дозволялося продавати, передавали в спадщину;
- холопи — особи, що перебували у повній власності пана.

Особливу групу населення становили ізгої. Так називали людей, які з різних причин випадали зі свого звичного середовища, втрачали з ним зв'язок.

Місце станів у соціальній піраміді визначалося значною мірою їхнім правом на землю. Основними землевласниками були князі. Поступово складалося вотчинне землеволодіння, яке передбачало закріплення тих чи інших територій за певною гілкою князівського роду. Крім князів, до землевласників належали бояри, які володіли містом чи кількома селами. У Галицькій землі боярські роди володіли фактично всією землею, тому вони були надзвичайно впливовими порівняно з іншими землями.

Було дві основні форми землеволодіння: умовне — помістя і безумовне — вотчина, спершу переважало помісне землеволодіння, а за часів роздробленості — вотчинне. Тягар феодальних повинностей лягав на плечі селян. У Київській державі вони переважно віддавали землевласникам продукти (данину), з часом набув поширення грошовий податок. До найдавніших форм збирання данини належало полюддя. Княгиня Ольга запровадила фіксовані розміри данини — уроки. Згодом зростала роль відробітків, коли землевласники хотіли отримати сільськогосподарську продукцію для продажу. Згадується в історичних джерелах і повоз — постачання коней і транспорту для потреб князя.

Розвиток господарства і торгівлі

Провідним заняттям населення Русі було сільське господарство, в ньому головне місце посідало рільництво, де була поширена дво- і трипільна система (частина землі залишалася під паром, необроблена).

Важливою була роль тваринництва, розвивалися городництво і садівництво. Значного поширення набули сільськогосподарські промисли: мисливство, рибальство та бортництво (бджільництво).

У XIII ст. ремісники Київської держави знали не менше 78 спеціальностей, провідною з яких була чорна металургія — видобуток заліза, отже, значного поширення набуло залізобудівне ремесло. На період роздробленості припадає розквіт склоробства. Інші відомі ремесла: гончарство, шевство, кравецтво, ткацтво тощо.

Протягом XII—XIII ст. відбувався бурхливий розвиток внутрішньої торгівлі між руськими землями. Ще раніше набули поширення гроші у вигляді злиwkів срібла усталеної маси та форми — гривні. Але кількість грошей не встигала за розвитком торгівлі, тому в обігу, як колись, з'явилися шкіряні гроші — шкурки білки та куниці. Осередками ремесла й торгівлі були міста. За підрахунками вчених перед монгольською навалою їх налічувалося близько 300. Найбільшими були такі міста, як Київ, Володимир (Волинський), Галич, Чернігів, де проживало 20-50 тис. мешканців, а в більшості міст — до 1000 жителів.

Поширення писемності. З прийняттям християнства у нас поширилася старослов'янська, або староболгарська книжна (тобто писемна) мова — мова православної церкви. Але вже перші пам'ятки, створені церковнослов'янською мовою, засвідчують значний вплив живої мови, а ймовірно — попередньої писемної. І все ж писемна мова значно відрізнялася від української мови, якою користувалися в усному мовленні.

Наші уявлення про рівень письменності населення ґрунтуються багато в чому на знайдених написах на побутових речах, стінах храмів — епіграфічних пам'ятках. Видряпані на поверхні пам'ятки називають графіті.

Книг від часів Русі та Галицько-Волинського князівства до нас дійшло дуже мало. Найдавніші:

- Реймське Євангеліє (40-ві рр. XI ст., Анна Ярославна повезла у Францію, ставши дружиною їх короля);
- Остромирове Євангеліє (створене 1056-1057 рр., перша точно датована книга, що збереглася);
- «Ізборник Святослава» 1073 р., «Ізборник» 1076 р., Мстиславове Євангеліє (1115 р.).

За даними вчених, у XIII ст. на території Русі мало бути 130-140 тис. книг декількох сотень найменувань.

Письменними за княжих часів були не тільки можновладці та люди з середовища духовництва, а й ремісники та звичайні дружинники.

Культура й духовність

Особливістю розвитку культури є переважання запозичення і творчого переосмислення візантійських традицій і канонів, хоча основою культури були місцеві елементи, властиві народному світорозумінню.

Велика роль дохристиянського культурного середовища, домінування впливу християнства у культурі.

Становлення власної державності сприяло культурному розвитку наших предків.

Освіта. За князювання Володимира Великого вже існувала школа для навчання дітей найближчого оточення князя. Відомо про школу при Софійському соборі. У 1086 р. онука Ярослава Мудрого Янка Всеволодівна заснувала в київському Андріївському монастирі школу для жінок.

Ще до виникнення писемності існувала багата усна народна творчість: загадки, заклинання, казки, легенди, сказання, епічні, ліричні й обрядові пісні. Прекрасними пам'ятками давньоруської творчості були билини (старини), найкращими з яких вважаються билини Київського, або Володимирового циклу. Поширювалися перекладні релігійні твори, зокрема апокрифи — твори на біблійну тематику, які з різних причин не були визнані церквою. Іншим популярним жанром перекладів були житія — розповіді про життя і подвиги святих.

Здобутки в галузі літератури. Оригінальна література була започаткована літописами.

Літопис Аскольда, «Найдавніший Київський звід», «Печерський звід» не збереглися. Першим літописом, що дійшов до нас, є «Повість минулих літ», укладачем якої був Нестор (1113 р. перша редакція).

Продовженням цієї праці є Київський літопис, що охопив події від 1111 до 1200 р.

Галицько-Волинський літопис охоплює події XII ст.

Інший жанр літератури — церковні проповіді. Визначним їх автором був Феодосій Печерський.

Зразком урочистої проповіді є «Слово про закон і благодать» (між 1037 і 1050 р.) митрополита Іларіона.

До найкращих зразків літератури тих часів належить і «Повчання» Володимира Мономаха.

Найвизначнішою пам'яткою давньоукраїнської літератури є «Слово о полку Ігоревім», створене в 1187 р. На думку історика Леоніда Махновця, автором його є князь Володимир Ярославич, брат Ярославни.

На початку XIII ст. був укладений «Києво-Печерський патерик», дуже популярний на Русі.

Наука. Про рівень тогочасних природничих і математичних знань до певної міри свідчить популярність на руських землях таких перекладних книг, як «Шестидневи», «Фізіолог», «Небеса» та інших. Визначним лікарем свого часу був Агапіт. Бібліотека при Софійському соборі налічувала майже 1000 книг.

Музика. Здавна наших землях були люди, які заробляли мистецтвом музики. У Галицько-Волинському літописі згадується славетний співець Митуса. Популярними були вистави скоморохів.

Здобутки в галузі архітектури. Окрасою «міста Володимира» була мурована церква Богородиці (989-996), на утримання якої князь віддавав десятю частину прибутків, тому її називали Десятинною. Це був головний і перший кам'яний храм Київської Русі.

Нині чимало істориків схильні до думки, що будівництво Софійського собору розпочалося за Володимира Великого. У 2011 р. навіть відзначено 1000-ліття від заснування Софії Київської. Закінчення будівництва відносять до 1036 р., пов'язують з розгромом печенігів. Щоб забезпечити потребу руських церков у

книгах, Ярослав створив у Києві при Софійському соборі скрипторій — майстерню для переписування книг. А ще там же зберігалися найцінніші книги — діяла своєрідна книгозбірня, що могла налічувувати до 1000 томів рідкісних книг. Свідченням поширення письменності з-поміж різних верств населення тогочасного Києва є графіті — написи, продряпані на стінах Софійського собору (перша половина XI ст.). Окрасою храму були мозаїки Богоматері Оранти та Христа Вседержителя. Тоді ж (1036 р.) був збудований Спасо-Преображенський собор у Чернігові. 1073-1078 рр. звели величний Успенський собор Києво-Печерської лаври.

У 1108-1113 рр. у Києві був збудований Михайлівський Золотоверхий собор Михайлівського монастиря. Чудові споруди були зведені в XI-XIII ст. у Чернігові: Борисоглібський собор, П'ятницька церква (кінець XII ст. — початок XIII ст.).

Образотворче мистецтво:

- шедевром є мініатюри Остромирового Євангелія, зокрема «Євангеліст Лука», а також мініатюра з «Ізборника» 1073 р. «Родина князя Святослава Ярославича»;
- найбільше вражають мозаїки — викладені на стінах малюнки з різнобарвних шматочків смальти (особливо мозаїчна композиція «Євхаристія» у Михайлівському Золотоверхому соборі, 1108—1113);
- фрески — малюнки мінеральними фарбами на сирому тиньку (штукатурці);
- храми оздоблювали також іконами — зображеннями, виконаними на дошках. Особливо відомі Свенська ікона Богородиці з Антонієм і Феодосієм Печерськими, Вишгородська ікона Богородиці. Найвідомішим іконописцем тих часів вважають Алімпія (Аліпія).

Ілюстрації, якими оздоблювали рукописні книги, називають книжковими мініатюрами. Шедевром світового мистецтва є мініатюри Остромирового Євангелія. Цінними пам'ятками книжкового малярства є «Ізборник Святослава» 1073 р., а також так званий Трірський Псалтир тощо.

Значення Київської держави в історії українського народу і в загальноєвропейській історії:

- уперше об'єднала всі східнослов'янські племена в єдину державу;
- об'єднання дозволило ефективно захищатися від нападів кочовиків і сусідніх держав;
- сприяла соціально-економічному, політичному та культурному розвитку наших предків;

- захищала західноєвропейські країни від кочових орд тюркських племен;
- були активними учасниками тогочасного міжнародного життя.

Про велику роль цих держав у Європі свідчать розгалужені династичні шлюби. Міжнародне значення визначає і жваве міжкультурне спілкування.

Неоцінним надбанням Київської держави є глибока за змістом і своєрідна за формою література. Величезне значення має і фольклор, який, як і література, має багато спільних рис з творчістю європейських народів. Скарбниця світового мистецтва була б значно біднішою без шедеврів руської архітектури, образотворчого мистецтва, рукописної книги.

СВ. БАГВ. КНЗЬ
М҄Ч. КИЇВСЬК.

Оскольд-
Миколдй

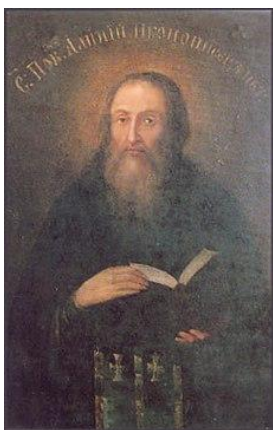
ПЕРСОНАЛІЇ

НМТ-2025

ВСТУП
ІНФО

t.me/vstupinfoUA

ПЕРСОНАЛІЇ

Алімпій (Аліпій, Олімпій) Печерський (бл. 1050 — 17.08.1114) — іконописець, мозаїст, чернець Києво-Печерського монастиря. Навчався у візантійських майстрів. Брав участь у розписі Успенського собору (нині у Києво-Печерській лаврі). Існує припущення, що А. виконував мозаїчні роботи для Михайлівського Золотоверхого собору в Києві. Малював ікони, які не збереглися до наших днів.

Антоній Печерський (Антип; бл. 982, Любеч, нині смт Чернігівської обл. — 1073, Київ) — церк. діяч, засновник укр. чернецтва. Тривалий час мешкав у печерах біля гори Атон у Греції. 1051 заснував Києво-Печерський монастир. Брав активну участь у політ. житті, підтримував князя Святослава Ярославина. Розпочав будівництво Успенського собору. Після смерти визнаний святим Вселенської Православної Церкви.

Аскольд (Оскольд) (р. н. невідомий — бл. 882) — київський князь другої половини IX. ст. За деякими даними — нащадок Кия. 860 очолював похід київської дружини на Константинополь. У багатьох джерелах згадується про хрещення А. Є повідомлення про укладення договору між Візантією і Руссю (бл. 873-875). Убитий Олегом у

Києві бл. 882, похований на Угорській горі («Аскольдова могила»).

Володимир Великий (Володимир Святославич; р. н. невідомий, Київ — 1015, pobl. Києва) — політ. держ. і військ. діяч. Князь

київський (980, за ін. даними 978-1015). Син Святослава Ігоровича і Малуші. Переміг свого брата Ярополка у б-бі за владу. В. В. значно розширив і зміцнив кордони країни. 988-989 запровадив християнство як держ. релігію Русі-України. Діяльність В. В. сприяла розквіту Київської держави і зміцненню її міжнародного авторитету. Після см. канонізований церквою.

Володимир Мономах (Володимир Всеволодович; 1053-1125, Київ) — видатний держ. і політ діяч, полководець, письменник. Вел. князь київський (1113-1125). Син Всеволода Ярославича (внук Ярослава Мудрого) і дочки візантійського імператора Костянтина Мономаха, звідси й прізвисько. 1093—1113 був переяславським князем, вів активну б-бу з половцями. В. М. — ініціатор князівських з'їздів, організовував спільні походи у степ, відігнав половців аж на Кавказ. Ставши вел. князем київським, зумів об'єднати під своєю владою більшість руських земель, припинити усобиці. Автор «Повчання», адресованого його дітям. Похований у Софійському соборі.

Ігор (Ігор Старий, Ігор Рюрикович; р. н. невідомий — 945, pobl. Іскоростеня, тепер Коростень Житомирської обл.) — політ. і держ. діяч. Вел. князь київський (912-945). Фактичний засновник династії Рюриковичів у Києві. Підкорив племена деревлян, уличів та ін. І. здійснив 913 і 943 походи на Кавказ, 941 і 944 — на Візантію, уклавши з нею договір. Загинув під час повстання деревлян.

Іларіон (р. н. невідомий — не раніше 1054) — церк. діяч і письменник, оратор. Перший митрополит з руських (1051), даних про перебування на митрополичому престолі після 1054 немає. І. — автор видатного твору «Слово про закон і благодать» (між 1037 і 1050). Був прихильником політ. і культ. самостійності Київської держави. Традиція приписує І. авторство ще декількох богословсько-догматичних творів.

Мстислав Великий (1.06.1076 — 14.04.1132) — політ. і держ. діяч. Старший син Володимира Мономаха і доньки англійського короля Гаральда Гіти. Вел. князь київський (1125-1132). Відзначився у багатьох війнах, особливо у походах проти половців разом з батьком. За М. В. Київська держава мала величезний міжнародний авторитет. Був одружений з шведською принцесою, його доньки вийшли заміж за норвезького, данського і угорського королів. Після см. М. В. Київська Русь розпалася на окремі князівства.

Нестор (Нестор-літописець; Нестор Печерський; бл. 1055, Київщина — бл. 1116-1121, Київ, похований у Близьких печерах Києво-Печерського монастиря) — видатний письменник і літописець, засновник давньоруської історіографії. 1074-1078 був ієродияконом Києво-Печерського монастиря. Н. — автор творів «Читання про життя і загублення ... Бориса і Гліба», «Житіє Феодосія, ігумена Печерського» (бл. 1091), «Повість минулих літ» (бл. 1113, перша редакція, використав матеріали своїх попередників). В Україні день Нестора (9 листопада) є

Днем укр. писемності. Ім'я Н. — першого вітчизняного історика, видатного письменника і мислителя європейського середньовіччя — стало символом ученого і патріота, діяльність якого спрямована на встановлення іст. істини, на добро рідній землі

Олег (р. н. невідомий — 912) — політ. держ. і військ. діяч. Походив з норманів. Вихователь малолітнього Ігоря Рюриковича, правитель у Новгороді (879-882). Київський князь (882-912). Прийшов до влади, убивши князя Аскольда. О. підкорив сіверян, древлян, успішно воював проти хозарів, здійснив вдалі походи проти Візантії, уклавши вигідний договір.

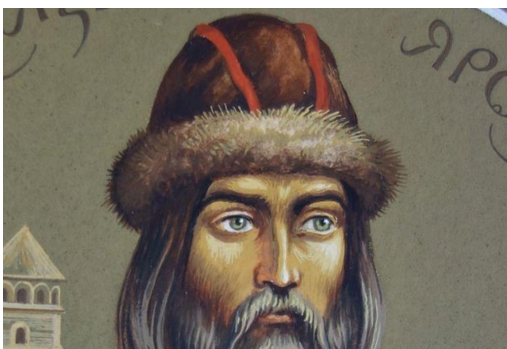

Ольга (р. н. невідомий — 969, Київ) — держ. діячка. Вел. княгиня київська (945-957, за ін. відомостями 945-964). Дружина князя Ігоря. Управляла державою в роки неповноліття свого сина Святослава Ігоровича. О. розправилася з повсталими деревлянами, але провела податкову реформу. 957 здійснила візит у Константинополь, де прийняла християнство (християнське ім'я Олена, за ін. даними — у Києві 955). Налагодила стосунки з ним королем Оттоном I. О. канонізована православною церквою.

Святослав Хоробрий (Святослав Ігорович; бл. 939-972) — політ. і військ. діяч. Син Ігоря Старого (Ігоря Рюриковича) і Ольги. Вел. князь київський (945-972, фактично з 957, за ін. відомостями — з 964). Бл. 965 розгромив Хозарський каганат, закріпив владу Києва на Таманському і Керченському півостровах. С. Х. здійснив два походи у Болгарію, перший з них припинив у зв'язку з нападом печенігів на Київ, відбивши який, посадив своїх синів як намісників у Києві, Деревлянській землі та Новгороді (969). Наступні два роки воював з імператором Візантії Іоанном Цимісієм, 971 підписав з ним мир,

відмовившись від дунайських володінь. Загинув від рук печенігів поблизу Дніпровських порогів. М. Грушевський назвав С. Х. «козаком на престолі».

Ярослав Мудрий (бл. 978 — 2.02.1054, Вишгород, тепер Київська обл., похований у Києві) — видатний політ., держ. і військ. діяч.

Вел. князь київський (1019-1054). Син князя Володимира Святославича (Великого). Протягом 1015-1019 вів завзяту б-бу за київський престол з братом Святополком Окаянним. Я. М. воював і з братом Мстиславом Володимировичем, 1024 зазнав поразки, змушений був передати йому всі землі на схід від Дніпра, приєднав їх тільки 1036, після см. Мстислава. Відвоював 1030-1031 Червенські міста, заснував над р. Сян місто Ярослав (тепер у Польщі), яке стало форпостом Русі на Заході. Я. М. здійснив ряд походів проти племен естів і ятвягів, заснував над Чудським озером місто Юр'єв (нині Тарту, Естонія). Переміг печенігів 1036. За Я. М. розширилися і зміцнилися міжнародні зв'язки Київської держави, його називали «тестем Європи». За його правління було укладено зб. законів т. зв. «Правда Ярослава», що становить найдавнішу частину «Руської правди». Я. М. сприяв розвитку церкви, було засновано Київську митрополію, перші монастирі, що стали церк. та освітніми центрами. За його розпорядженням створено школу та бібліотеку при Софійському соборі, перекладено на руську мову чимало книг. Я. М. похований у Софійському соборі.

Ярослав Осмомисл (1130-ті рр. — 1.10.1187, Галич, тепер с. Крилос Галицького р-ну Івано-Франківської обл.) — політ. і держ. діяч. Князь галицький (1153-1187). Син Володимирка Володаровича. За правління Я. О. Галицьке князівство значно розширило свою територію, приєднавши землі між Карпатами і Дністром, пониззям Дунаю. Вів активну зовнішню політику. За правління Я. О. у князівстві збудовано і укріплено багато міст, у Галичі 1153—1157 споруджено Успенський собор. Названий у «Слові о полку Ігоревім» Осмомислом, тобто мудрим, який має вісім думок, там

же наголошується на могутності Галицького князівства за Я. О.

ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

НМТ-2025

ВСТУП
ІНФО

t.me/vstupinfoUA

Терміни та поняття

Билини (старини) — пам'ятки давньоруської усної нар. творчості, нар. пісні про подвиги богатирів. Найдавнішими, найбільшими за обсягом і найвартіснішими в художньому й іст. аспектах вважаються билини Київського або Володимирового циклу (X-XI ст.).

Бояри — збірна назва представників правлячого стану в Русі-Україні, які займали друге, після князів, панівне становище в управлінні державою.

Віче — нар. збори стародавніх слов'ян у Київській державі, на яких вирішували важливі гром. та держ. справи. Вперше згадується в літописах у Новгороді (1016), Києві (1068), згодом набуває все більшого значення. В. скликалися нерегулярно, за ініціативою населення або влади. На них оголошувалася війна або укладався мир, обирався чи усувався князь і гол. посадові особи, чинився суд, ухвалювалися закони. Рішення приймалися шляхом схвалення тієї чи ін. пропозиції криком.

Вотчинне землеволодіння (вотчина; від укр. «отчина», тобто батьківська власність) — одна з форм феод. земельної власності в часи Київської держави. Її власник мав право передати у спадщину, продати, поділити тощо (у IX-XI ст. були князі, дружинники та земські бояри — нащадки родоплемінної верхівки). У період роздробленості стала осн. формою феод. землеволодіння.

Закупи — категорія напіввільних селян у Київській державі XI—XII ст. і в Україні XIV-XVI ст.; у Київській Русі так називалися люди, які брали у землевласника позику («купу») і за це були змушені виконувати феод. повинності. З. дозволялося піти від феодала, щоб заробити гроші для сплати боргу.

Він отримував від землевласника знаряддя праці та коня і був зобов'язаний працювати на його полі. Сплата боргу робила з. вільним, хоча умови виплати залишалися невідомими.

Ізгої — категорія неповноправних людей у Київській державі XI-XII ст., які вийшли зі свого звичайного середовища у зв'язку з різними обставинами. І. міг стати навіть князь, позбавлений уділу. У XIV ст. і. як окрема категорія людей перестали існувати.

Ікони (від гр. «зображення, образ») — живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Ісуса Христа, Богородиці, святих і подій Святого Письма. Виникли у II ст. н. е. Культ і. був офіційно прийнятий 787. Перші з них в Україні були візантійського походження. Найстарші і., які збереглися до нашого часу, датуються XI—XII ст.

Книжкова мініатюра (від фр. «кіновар або сурик, фарба») — невеличкий кольоровий малюнок у старовинному рукописі чи книзі. Переносно «мініатюра» — будь-що невеликого розміру.

Князь — глава держави-князівства або окремого політ. об'єднання у багатьох слов'янських народів. До IX ст. к. називали воєначальників племен чи союзу племен, які виконували деякі судові й адмін. функції. У середині IX ст. суть влади к. змінилася, набрала монархічного характеру і поступово стала спадковою. К., що очолював Київську державу, мав титул вел. к. Князівська влада мала свої особливості в різних князівствах.

Літописи — іст. твори в Київській державі, а згодом на укр., білоруських і рос. землях, у яких розповідь велася по роках. Історик М. Брайчевський припускає, що літописання на Русі почалося в часи князя Аскольда (IX ст.). Перше літописне зведення, що дійшло до нас, славетна «Повість минулих літ», укладена і відредагована на початку XII ст. ченцем Нестором, згодом ігуменом Сильвестром і ще одним невідомим автором. Літописи Русі є визначними пам'ятками іст. л-ри, гол. джерелом для вивчення цього періоду укр. історії. У XII-XIII ст. відомими літописами були Київський і Галицько-Волинський.

Мозаїка (від гр. «святилище муз») — сюжетні або орнаментальні композиції, зроблені з окремих, щільно припасованих один до одного шматочків смальти, мармуру, камінчиків тощо; мистецтво складати такі композиції.

Племінні союзи — об'єднання племен, які склалися у VII-X ст. На території України мешкали сім племінних об'єднань: поляни, древляни, волиняни (дуліби, бужани), сіверяни, уличі, тиверці, хорвати (білі хорвати). Згадуються в «Повісті минулих літ», назви перестають вживатися в XI ст.

Полюддя (від «ходіння по людях») — щорічний об'їзд у Київській державі князем з його дружиною власних володінь і підлеглих племен з метою збирання данини у X-XIII ст. Збирали п. натурою (хутрами, медом, воском) або грішми. Розмір не був визначений, що вело до зловживань. Після повстання древлян 945 княгиня Ольга упорядкувала стягнення данини та визначила пункти для її збирання.

Роздробленість (політ. або феод. роздробленість) — розпад вел. середньовічних держав на окремі незалежні держави. З єдиної Київської держави на території сучасної України виникли Волинське, Галицьке, Київське, Переяславське та Чернігівське князівства.

Рядовичі — категорія залежних людей у Київській державі, згадуються в XI-XII ст. Були змушені укладати на певних умовах договір («ряд») із землевласником. Р. відбували повинності у вотчині або сплачували данину, виконували дрібні госп.

доручення. Входили до складу челяді, були близькі до закупів за соціальним та юрид. становищем.

Смерди — особисто вільні члени сільської громади у Київській державі, мали власне господарство, землю, мешкали в князівських селах і платили князеві данину.

Умовне землеволодіння – земельна власність, яка надавалася за військову службу чи послуги при дворі, яку не можна було продавати, заповідати.

Фреска — живопис фарбами (водяними або на вапняному молоці) по свіжій вогкій штукатурці (тиньку); твір, виконаний у цій техніці.

Холопи — у Київській державі та пізніше у Москві (до XVIII ст.) категорія залежного населення, яка за своїм правовим становищем була бл. до рабів. Х. ставали внаслідок полону, одруження з х. чи холопкою, самопродажу, продажу за борги та народження від холопів-батьків. Згідно з законом, х. не мали жодних юрид. прав. Господарі могли ними необмежено розпоряджатися. За часів Київської держави з х. складалася челядь.

Християнство (від імені Христа) — одна з трьох світ. релігій, яка виникла в I ст. у Палестині. Віра в Бога-отця, Бога-сина, Бога-духа в одній особі, пришествя Спасителя. Християнами були князі Аскольд та Ольга. Як держ. релігія прийнята в Київській державі за часів князя Володимира 988.

Шлюбна дипломатія — політика укладення міждинастичних шлюбів для вирішення зовнішньополітичних питань, відома з давніх часів, особливо успішно використовувалася Володимиром Великим і Ярославом Мудрим.

Язичництво (поганство) — релігії, для яких характерними є віра в багатьох богів, поклоніння явищам природи, предметам тощо.

ПАМ'ЯТКИ

НМТ-2025

ВСТУП
ІНФО

t.me/vstupinfoUA

Софійський собор у м. Київ - перша половина XI ст., сучасний вигляд;

Спасо-Преображенський собор у м. Чернігів - 1036 р., сучасний вигляд;

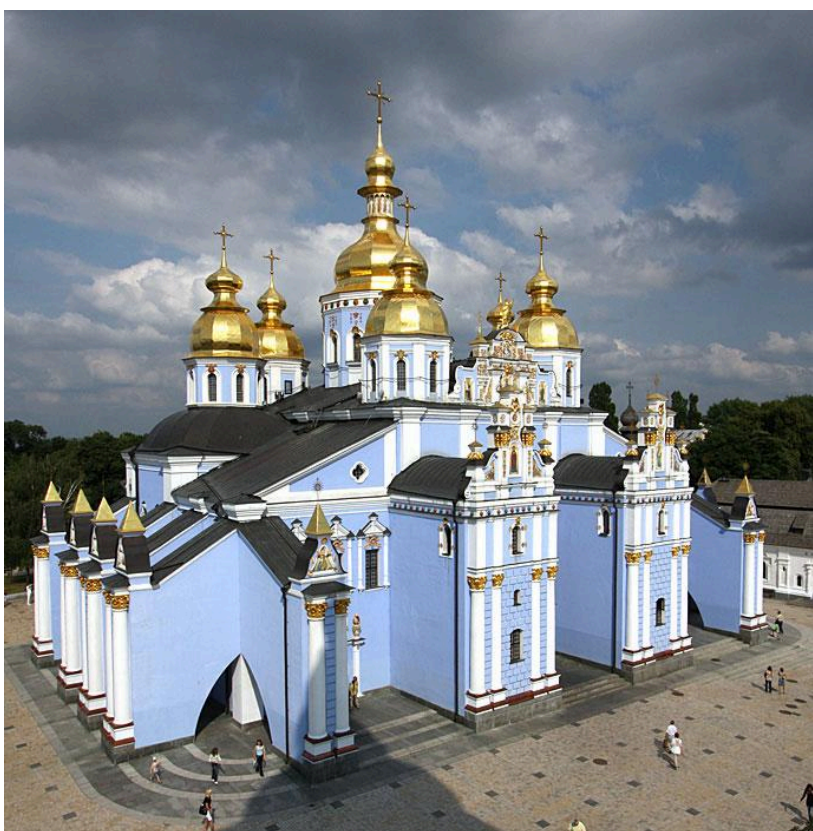

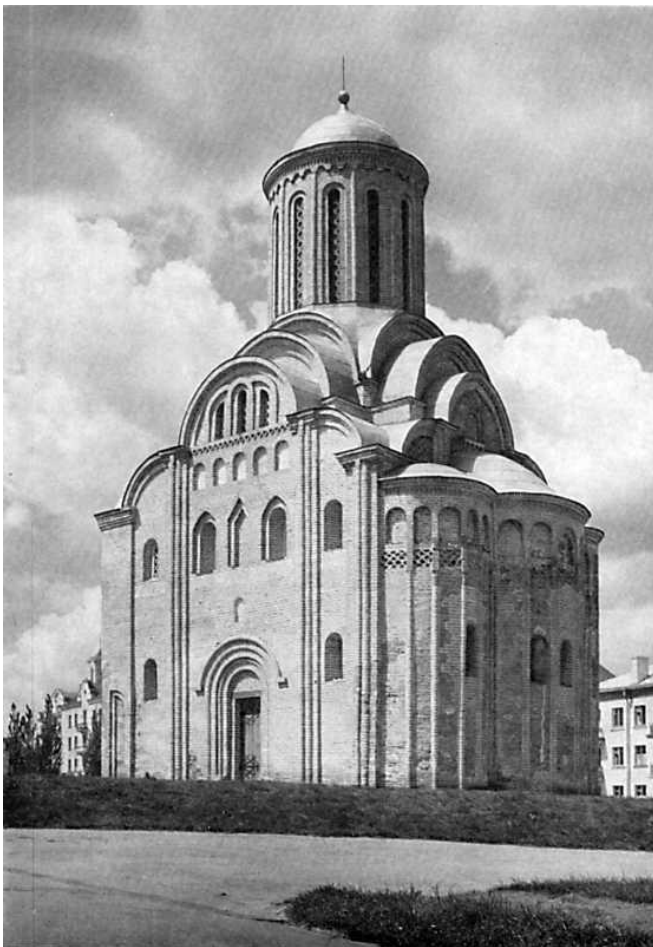
**Успенський собор Києво-Печерської лаври 1073-1078 рр.,
сучасний вигляд**

**Михайлівський Золотоверхий собор Михайлівського монастиря
в м. Київ - 1108-1113 рр., сучасний вигляд**

**П'ятницька церква в м. Чернігів - кінець XII- початок XIII ст.;
сучасний вигляд**

**Вишгородська ікона
Богородиці;**

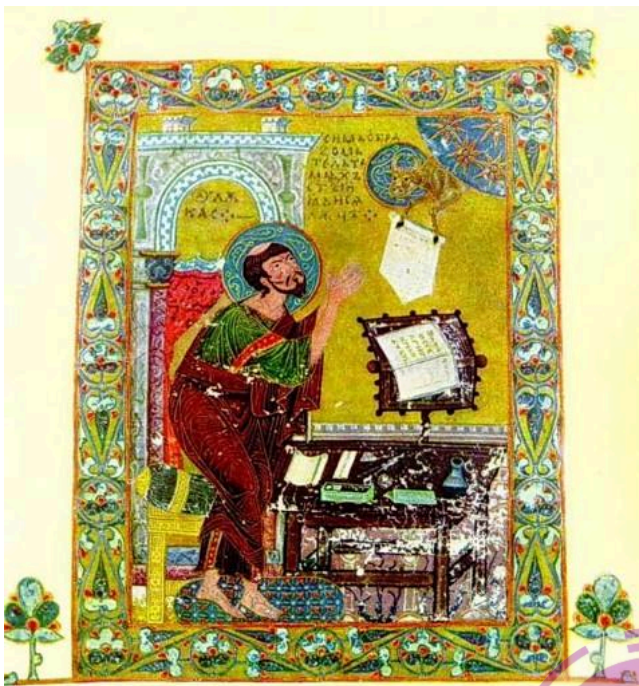

**Свенська ікона Богородиці з
Антонієм і Феодосієм
Печерськими;**

Мозаїки Богоматері Оранти та Христа Вседержителя із Софійського собору в м. Київ, перша половина XI ст.

Мініатюра «Євангеліст Лука» з Остромирового Євангелія 1056-1057 рр.,

**Мініатюра «Родина князя
Святослава Ярославовича» з
«Ізборника» - 1073 р.**

